

Loting als democratisch instrument?

Waarom loting werd ingewisseld voor verkiezingen

Max van Duijn

S2015129

Bachelorscriptie Politicologie

Democratietheorie

Universiteit Leiden, mei 2020

Begeleider: Hans Oversloot

Loting als democratisch instrument?

Waarom loting werd ingewisseld voor verkiezingen

‘De grondleggers van de moderne staat verkondigden plechtig hun gehechtheid aan de gelijkheid van rechten tussen de burgers. Er waren debatten over de draagwijdte van het stemrecht, maar zonder de minste aarzeling werd aan beide zijden van de Atlantische Oceaan besloten om onder burgers die zojuist politieke rechten hadden verkregen onverdeeld een bewind te installeren waarvan de selectiemethode als aristocratisch bekendstond.’

Bernard Manin, *Principes du gouvernement représentatif* (1995)

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Klassieke democratie: loting als selectiemethode	7
Representatieve democratie: verkiezingen als selectiemethode	14
Loting ingewisseld voor verkiezingen	20
Conclusie	28
Literatuur	30

Inleiding

In 2018 publiceerde de Staatscommissie Parlementair Stelsel haar eindrapport, waarin ze verregaande hervormingen van ons politiek stelsel bepleitte. *Je moet het dak repareren als de zon schijnt* – was de geest van het rapport. Het gaat nu nog goed maar we zien scheuren ontstaan. En daar moet je iets mee. Ook in wetenschappelijke publicaties zien we zorgen terug over de stand van onze democratie (Mair, 2007; Pharr & Putnam, 2000; Torcal & Montero, 2006). Steeds minder mensen zijn lid van een politieke partij, de opkomst bij verkiezingen daalt, en het wordt voor traditionele partijen steeds lastiger om een aansprekend verhaal te bieden. De middenpartijen worden langszij via links en rechts ingehaald, en blijven ontgoocheld achter. Tekenend is de dramatische nederlaag van de PvdA bij de verkiezingen van 2017. ‘De politieke partijen zitten op een dood spoor, maar lijken niet bij machte bij te sturen’, concludeerde hoogleraar politicologie Tom van der Meer in 2017 (p. 142). Niet de democratie zelf staat ter discussie, niet de grondslagen van het democratisch idee worden verworpen, maar wel de manier waarop het parlement en andere instituties functioneren.

Het viel echter op dat de Staatscommissie Parlementair Stelsel (2018) in haar rapport aan loting weinig woorden had gewijd. En dat terwijl er wel interessante experimenten zijn gedaan, zoals in IJsland en Ierland, waar gelote burgers gevoelige onderwerpen bespraken als het homohuwelijk of het opstellen van een nieuwe grondwet (Welgraven, 2013). En ook in eigen land, in de stad Groningen, loopt een experiment met een deels gelote wijkraad (De Koster, 2018).

De staatscommissie bleef uit gaan van verkiezingen als basis van ons politiek bestel, eventueel aangevuld met een correctief referendum. Maar is dat alles? Er wringt iets. Want hoe democratisch zijn verkiezingen eigenlijk? Wie Montesquieu of Rousseau erbij pakt, ziet dat zij Aristoteles na twee millennia nog ademloos napraten: loting is democratisch, verkiezingen zijn aristocratisch. En ook wat meer recent zien we deze opvatting terug. In navolging van de Franse politiek filosoof Manin (1997) pleit cultuurhistoricus David van Reybrouck (2013) voor een herwaardering van loting. Beiden schrijven over het klassieke Athene, maar ook over de stadstaten in

middeleeuws Italië, om te laten zien dat het democratisch idee eeuwenlang met loting werd verbonden.

Maar als er een wereld van verschil tussen loting en verkiezingen bestaat, waarom zijn we loting dan vergeten? Waarom zien we verkiezingen nu bij uitstek als iets democratisch? De geschiedenis heeft ergens na Montesquieu een afslag genomen. Waarom gebeurde dat, en wat zijn daar de gevolgen van?

De onderzoeksvraag in deze scriptie is kortom: *waarom is het democratisch idee verbonden geraakt met verkiezingen in plaats van loting?*

Om bovenstaande vraag te beantwoorden moeten we eerst begrijpen waarom in de klassieke opvatting loting als democratisch werd gezien. Daarna zal ik de aard van verkiezingen bespreken, met als leidraad de vraag hoe democratisch deze eigenlijk zijn. Als we de basis hebben opgebouwd, kunnen we vervolgens toe naar de eigenlijke beantwoording van de onderzoeksvraag. In het laatste hoofdstuk zal ik laten zien *hoe* en *waarom* loting geleidelijk uit beeld verdween, en verkiezingen zijn gedemocratiseerd. Na deze drie hoofdstukken zal ik in de conclusie de balans opmaken en aanbevelingen doen voor verder onderzoek. De aandacht is hierbij gericht op de situatie in Nederland.

Klassieke democratie: loting als selectiemethode

In de tragedie *de smekende moeders* van Euripides, verschijnt er op een gegeven moment een gezant uit de stad Thebe ten tonele. 'Wie is van dit land tiran?' vroeg deze toen hij in Athene zijn opwachting maakte (Geciteerd uit van Hooff, 2011, p. 165). Als antwoord kreeg de boodschapper te horen dat Athene niet door één man, maar door heel het volk wordt bestuurd. De Thebaan reageert met ongeloof. Hoe kan de massa, opgezweept door demagogen, nu de macht in handen hebben?

Niet alleen vandaag de dag roept de klassieke democratie fascinatie óf afschuw op van diegenen die haar bestuderen. Al eeuwenlang wordt er gesproken over het Atheense politieke bestel, met veelal haar tegenstanders die de toon aangeven. Verdedigers van de Griekse democratie waren als witte raven. Wellicht is het daarom des te interessanter om hun stem naar het heden te tillen, en te onderzoeken wat hun argumenten waren.

Eerst moeten we echter iets weten over waarom, en hoe de democratie tot bloei kon komen in het klassieke Griekenland. In deze scriptie gaat het tenslotte om loting en verkiezingen. En om de klassieke opvatting te begrijpen is het nodig wat meer licht op de historische context te werpen.

Ontstaan van de democratie

Het oude Griekenland was in diverse *poleis* verdeeld. Dit zouden we, weliswaar wat onhandig, kunnen vertalen met 'stadstaten'. Daarbij moeten we ons moderne voorbeelden als San Marino of Andorra voor de geest halen. Het zijn kleine gebieden met meestal niet meer dan een paar duizend inwoners.

De meeste *poleis* in het oude Griekenland werden rond 700 v.Chr. aristocratisch geregeerd. De bevolking nam toe, en kolonisten trokken erop uit om zich in vruchtbare streken te vestigen. Ze gingen naar de kusten langs de Zwarte Zee, en westwaarts richting het Italiaanse schiereiland. De kolonisatie was echter ook een manier om met interne conflicten in de polis om te gaan. De aristocraten vochten allemaal mee in de competitie om de macht. Dat een deel van hen kon emigreren om elders een nieuwe polis te stichten, kon deze spanningen bezweren (Van Hooff, 2011). Maar daarmee loste

je het probleem niet op. Sommige aristocraten lukte het om de macht te grijpen, en alleenheerser (tiran) te worden. Dit was de droom van iedere aristocraat: het buitenspel zetten van de andere aristocraten (Nearebout, 2015). Maar dat had wel een hoge prijs. Om zijn regime te waarborgen moest de tiran steun zoeken. En het grootste gevaar kwam van aristocraten, al dan niet in ballingschap, die hun macht terug wilden. Bij hen kon de tiran dus geen steun zoeken. Hij moest andere bevolkingsgroepen aanspreken. 'Vandaar dat van verscheidene *turannoi* wordt bericht dat zij maatregelen namen ten gunste van de kleine boeren of handwerkslieden' (Nearebout, 2015, p. 34).

Wat een tiran dus deed was onbewust macht overhevelen van de oude aristocraten naar (een breder deel van) het volk. Dit is een tendens die we meer in de oudheid zien. Daarnaast speelt oorlog een grote rol. Terwijl we bij Homerus nog lezen over uiterst kostbare strijdwagens, waardoor slechts weinigen toegang hadden tot de militaire wereld, had het voetvolk geleidelijk een emancipatieslag gemaakt. De hopliet begon zijn intrede te doen (Naerebout & Singor, 1995). De wapenuitrusting van een hopliet was veel minder kostbaar dan een strijdwagen, waardoor meer mensen een militaire rol konden gaan spelen. En op het slagveld was iedereen gelijk, en moest je je leven toevertrouwen aan de man naast je. En als je als soldaat gelijk bent, waarom dan niet in de volksvergadering?

Al voor de democratie kenden de Griekse stadstaten volksvergaderingen, maar die hadden weinig bevoegdheden of een beperkte toegang. Door toedoen van de tirannen echter verschoof er steeds meer macht naar het volk, en via het slagveld ontstond een (breder) idee van gelijkheid dat ook een politieke lading begon te krijgen. Dit vormt de basis van de Atheense democratie. Rond 500 v.Chr. bezegelt de Atheense aristocraat Kleisthenes de nieuwe situatie door formeel de volksvergadering het laatste woord te geven. Athene werd een democratie.

Loting en democratie

Zo kunnen we ook begrijpen waarom de klassieke democratie met loting werd verbonden. Voor de tijd van Kleisthenes hadden de *archonten* het te zeggen gehad in Athene. Deze magistraten werden weliswaar door het volk gekozen, maar de archonten hadden geheel de uitvoerende en rechtsprekende macht in handen. Na de hervormingen

van Kleisthenes werden veel taken overgeheveld naar de volksvergadering, waar met louter verkiezingen niet meer kon worden volstaan. Burgers waren immers gelijk aan elkaar, en dat betekende ook dat iedereen een gelijke kans op besturen moest krijgen. Loting was hiervoor de aangewezen methode. Daarnaast was loting ideaal om corruptie te vermijden, en de macht van de oude elites te breken.¹

Maar ook wat meer theoretisch is het belang van loting uitgediept. In de dialoog *Protagoras* zijn Socrates en de naamgever van de dialoog, Protagoras, met elkaar in gesprek. En ze raken aan de grondslagen van legitieme macht. Socrates was een vermaarde tegenstander van het Atheense staatsbestel. Regeren is een kunde, zo stelde hij, en dat betekent dat alleen specialisten er deel aan mogen hebben. Protagoras neemt de taak op zich een weerwoord te geven. In tegenstelling tot technische zaken – zoals de scheepsbouw – kan bij politiek beraad iedereen woordvoerder zijn, stelt Protagoras. Dan hoeft je niet een specialist te zijn om er toch met gezag over te mogen spreken. Op dat moment zijn rechtsgevoel en gezond verstand aan de orde. Politiek gaat in beginsel over *morele* vragen. En Protagoras gaat ervan uit dat iedereen deelt in het vermogen morele oordelen te vellen. Daarom kan niemand beweren dat hij beter in staat is, of meer recht heeft dan een ander, om wetten te maken.

Protagoras gebruikt een beproefd middel om Socrates hiervan te overtuigen: de mythe. De Atheense sofist verhaalt over de Griekse god Prometheus die het godenvuur steelt, om het aan de mensen te geven. ‘De mens had zo dus de kunde om te overleven, maar niet had hij de poliswijsheid (*sophia politikè*): want die berustte bij Zeus’ (Van Hooff, 2011, pp. 124-125). Hierdoor begingen de mensen misdaden, en konden ze niet vreedzaam samenleven. De mens leek tot dit bestaan van onderling geweld gedoemd. En daarop greep Zeus in. Hij besloot de god Hermes naar de mensen te sturen om hen de vermogens van respect en rechtvaardigheid bij te brengen. Daarop vroeg Hermes op welke manier hij deze eigenschappen moest geven aan de mensen. ‘Moet ik ze soms toebedelen zoals de kundes zijn toebedeeld?’ of ‘moet ik ze aan iedereen toedelen?’ ‘Aan iedereen’ antwoordde Zeus, ‘en iedereen moet er deel aan hebben; want er kunnen geen

¹ Kleisthenes introduceerde een systeem van *fylen*, een soort districten. Deze doorkruisten de traditionele achterban van aristocratische families waardoor hun machtsbasis in feite werd doorbroken.

polis bestaan als daar maar een paar aan deelhebben, zoals bij de andere kundes' (Van Hooff, 2011, pp. 125-126).

Met deze parabel toont Protagoras aan dat de Atheense democratie in haar recht staat. Politiek gaat over het vellen van morele oordelen. En als dat vermogen gelijk over alle mensen is verdeeld, dan is het gerechtvaardigd dat iedereen deel heeft aan het bestuur van de polis.² 'In tegenstelling tot de andere kundes kun je het niet maken toe te geven dat je rechtsgevoel en de andere poliskunde niet hebt. Anders word je niet als mens beschouwd.' (Van Hooff, 2011, p. 126).

Loting geeft dus uitdrukking aan de morele gelijkheid, het gezond verstand waarover ieder mens beschikt. Alleen de ambten waar echt expertise voor nodig was – slechts honderd van de zevenhonderd ambten – daar bleef verkiezing bestaan. Echter wel, net als bij loting overigens, in de vorm van korte mandaten van slechts één jaar. Een voorbeeld hiervan zijn de *strategoï*, de aanvoerders van het Atheense leger, die een grote invloed op de politiek konden uitoefenen. Maar gekozen magistraten waren niettemin gedurende de hele Atheense democratie een zeldzaam verschijnsel.

Atheense staatsinstellingen

In Athene kende men verschillende staatsorganen. Om de klassieke democratie te begrijpen moeten we daar wat aandacht aan geven. Hierboven heb ik al de uitvoerende macht besproken. Maar dat is slechts een van de drie machten. Welke instellingen bestonden er, en hoe verhielden die zich tot elkaar?³

De Atheense polis kende juryrechtspraak. De leden (*dikastai*) werden iedere dag geloot middels een *kleroterion*, een marmeren pilaar met gleufjes waar je je naamplaatje in moest doen, en waaruit vervolgens namen werden getrokken. Het aantal juryleden dat nodig was, hing af van de aard van de rechtszaak. Het is hierbij van belang te beseffen dat de rechtbanken een ander democratisch orgaan vormden dan de

² Ook in het christendom zou je zo'n redenering kunnen vinden. In *Genesis* krijgen Adem en Eva door het eten van de appel in het paradijs, besef van goed en kwaad. Ieder mens deelt sindsdien in het vermogen morele oordelen te vellen, en in die zin zijn mensen dus gelijk. Eind achttiende eeuw huldigden bijvoorbeeld patriotse dominees in de Republiek deze redenering.

³ Voor een overzicht van de Atheense staatsinstellingen heb ik gebruik gemaakt van Naerebout (2015), Naerebout & Singor (1995), Akkerman (1997), Thorley (2004), Van Hooff (2011) en Hansen (1999).

volksvergadering (ekklesia). Weliswaar kon de volksvergadering besluiten magistraten uit hun ambt te zetten, vervolging te starten, of hen uit de polis te verbannen (ostracisme), maar de reguliere rechtspraak was niet in handen van de volksvergadering. Er bestonden in het klassieke Athene meerdere democratische instellingen die elkaar in evenwicht hielden, en controleerden.

De volksvergadering was daar één van. Ze had altijd het laatste woord, maar was niet de spil waar de polis om draaide. Dat kon ook niet: er gold een quorum van zesduizend burgers, die aanwezig moesten zijn om rechtsgeldige besluiten te kunnen nemen. Veelal waren dit bewoners uit de stad Athene zelf. We moeten namelijk beseffen dat Athene niet een typische stadstaat vormde in de klassieke wereld. Met een grondgebied dat heel Attica besloeg, een gebied met de afmetingen van Luxemburg, was de polis uitermate groot in omvang. Toch zijn er genoeg aanwijzingen dat boeren in dorpen op tientallen kilometers afstand van Athene, als er belangrijke onderwerpen besproken zouden worden, 's nachts naar de stad liepen om de volgende dag aanwezig te zijn bij de volksvergadering (Van Hooff, 2011).

De volksvergadering fungeerde zowel als wetgever als Constitutioneel Hof *avant la lettre*. Ze kon een magistraat uit zijn ambt zetten, en wetsvoorstellen – iedere burger kon die indienen⁴ – ongeldig verklaren. Dit was bedoeld om al te grillige besluiten in de volksvergadering te voorkomen. De indiener werd vervolgens beboet (Naerebout, 2015). En in haar rol als wetgever besliste de volksvergadering of een besluit werd goedgekeurd of verworpen.

De volksvergadering was echter te groot om de spil van het bestuur te kunnen vormen. Uit haar midden werden 500 mannen geloot die een dagelijks bestuur vormden, de agenda opstelden, en voorbereidingen troffen voor de volksvergadering. Dit orgaan noemen we de *boule*. Iedere burger mocht zich aanmelden, met wel de toevoeging dat je staat van dienst zou worden nagetrokken. De *boule* vormde namelijk een essentieel onderdeel van de Atheense democratie. Ze was opgedeeld in commissies, die bijvoorbeeld buitenlandse gezanten moesten ontvangen. Daarnaast mocht de *boule* besluiten nemen die niet konden wachten op de volksvergadering. Daardoor was de

⁴ Tot 403 v.Chr. overigens. Daarna nam een speciale instelling van wetgevers (nomothetai) deze taak over.

raad van vijfhonderd, zoals de *boule* ook wel werd genoemd, een belangrijke politieke speler.

Loting bij klassieke denkers

Kortom, bij zowel uitvoerende (magistraten), rechtsprekende (dikastai) als wetgevende ambten (bouletai) was er in beginsel dus sprake van loting als selectiemethode. En in de oudheid werd dit ook onderkend. Loting was het instrument, de uitdrukking van het democratisch idee. Aristoteles is in de inleiding al genoemd. Plato omschreef in de *Politeia* een democratie als een stelsel waarin burgers gelijke rechten hebben, en de meeste ambten middels het lot worden toegewezen (557a, trans. 1957). Herodotus sloot hier in zijn *Historiën* eveneens naadloos op aan.⁵

De klassieke opvatting van democratie, zoals hierboven geschetst, blijft tot in de achttiende eeuw dominant. Zo lezen we in de *Encyclopédie* van Diderot en d'Alembert uit de jaren vijftig van de achttiende eeuw bij het lemma gewijd aan democratie dat het 'een regeringsvorm is waarbij het volk als geheel de soevereiniteit bezit', in tegenstelling tot een aristocratie waar 'de soevereine macht in handen is van slechts een deel van het volk' (Diderot & d'Alembert, 1754, p. 816). Interessant is dat de Franse filosoof Rousseau in *Du contrat social* instemmend Montesquieu⁶ citeert, als deze schrijft dat aanwijzing door het lot, in de aard van de democratie ligt. 'Ik ben het daarmee eens, maar waarom is dat zo? *Het lot*, vervolgt hij [Montesquieu], *is een wijze van kiezen die niemand voor het hoofd stoot; zij laat elke burger een redelijke hoop het vaderland te dienen*'. Rousseau werkt dit vervolgens verder uit door te stellen dat de politieke taak een last is, die je niet op een bepaalde groep kunt afwentelen.

Besluit

'Louter loten leidde tot onkunde, louter stemmen tot onmacht', vat David van Reybrouck samen (2013, p. 75). De Atheense democratie was hier de belichaming van. Loting was in beginsel de selectiemethode, maar de Atheners combineerden het met verkiezing van

⁵ 'De regeringsfuncties worden door het lot uitgeoefend' (Herodotus III.80, vert. 1952).

⁶ Rousseau verwijst hier naar *De l'esprit des lois* (1748), boek II, hoofdstuk II.

de hoogste ambten. In feite – zoals met iedere staat – was er dus sprake van een gemengd systeem. Maar sterker dan waar ook ter wereld, was het democratische aspect benaderd. Met daarin loting, en niet verkiezingen, als uitdrukking van het democratisch idee. In de volgende twee hoofdstukken zullen we zien dat er in de achttiende eeuw veel zou gaan veranderen, en loting daarvan het slachtoffer zou worden.

Representatieve democratie: verkiezingen als selectiemethode

In 1917 vond de triomf van de representatieve democratie plaats – als we ons tot de Nederlandse situatie beperken. Toen werd het algemeen kiesrecht ingevoerd. Twee jaar later zouden ook vrouwen het stemrecht krijgen, waarmee een strijd van decennia om wie mocht stemmen, eindelijk kon worden afgesloten.

In de representatieve democratie zijn zowel aristocratische als democratische elementen samengesmolten. Maar wat betekent dat? Vormt de representatieve democratie door deze erfenis een *fait accompli*? In dit hoofdstuk zal ik verder op dit soort vragen in gaan, in het bijzonder door aandacht te schenken aan verkiezingen. We moeten immers begrijpen waarom de klassieke democratie het heeft afgelegd tegen de moderne, representatieve variant. Dus wat zijn verkiezingen eigenlijk, en hoe werkt het mechanisme dat daar achter zit?

Verkiezingen als aristocratisch instrument

Traditioneel werden verkiezingen niet als iets democratisch beschouwd. Voor ons is dat even wennen, maar tot twee eeuwen geleden was dit inzicht gemeengoed. Montesquieu herhaalde datgene wat de Griekse filosoof Aristoteles twee millennia eerder al opmerkte: 'Kiezen door loting hoort bij de aard van de democratie, gericht kiezen hoort bij de aard van de aristocratie' (Geciteerd uit Van Reybrouck, 2013, 75). Met wat venijn schrijft Rousseau over de Britten, die zich zo roemen op hun politieke bestel: 'Het Engelse volk denkt vrij te zijn; het vergist zich deerlijk, want het is dat slechts gedurende de verkiezing van de parlementsleden: zodra die gekozen zijn, is het slaaf, is het niets' (Rousseau, 2015, p. 142). Maar waarom is dat zo? Waarom vormen verkiezingen in beginsel geen democratisch, maar een aristocratisch instrument?

Laten we eerst de etymologie erbij nemen. Waar komt het woord vandaan? En dan valt er iets interessants op: verkiezing (electie) en elite zijn etymologisch verwant. De Nederlandse term 'elite' komt uit het Frans, en die taal heeft het weer uit het Latijn overgenomen, van *eligere* (Manin, 1997). Dit Latijnse woord betekent uitlezen, of kiezen. Electie en elite bouwen dus op gedeelde grond.

Maar naast de oorsprong van het woord, kunnen we ook kijken naar het mechanisme: wat doen verkiezingen eigenlijk? En ook hier zien we iets interessants. Want verkiezingen selecteren namelijk de *besten*.⁷ Je kiest iemand die naar je inschatting, het best in staat is je eigen politieke opvattingen te vertolken. En daarvoor moeten vertegenwoordigers iets bezitten wat hen *onderscheidt*: ‘To get elected, candidates must actually possess some attribute that distinguishes them from their fellow-citizens’ (Manin, 1997, p. 148). Je stemt immers op een kandidaat omdat die je aanspreekt. En dat kan alleen als diegene iets bezit, wat anderen niet hebben, en wat in jouw ogen wel een meerwaarde heeft. Je maakt dus een ordening tussen kandidaten. Dat is heel anders dan het Atheense, democratische ideaal van politieke gelijkheid tussen alle burgers. Daar is geen onderscheid. Bij electorale representatie zien we iets dat fundamenteel verschilt. Verkiezingen gaan juist uit van *ongelijkheid* tussen representant en kiezer. Het mechanisme achter *electie* is het rekruteren van een *elite*.

Om dat aan te tonen kunnen we ook kijken naar gemeenteraden. Die zouden het dichtst bij de burger moeten staan, en dus een vrij getrouwe afspiegeling moeten vormen van het volk. Het tegendeel is het geval. Uit onderzoek van *Nieuwsuur* bleek dat raadsleden veelal hoogopgeleid zijn, het dubbele verdienen van de gemiddelde man, en bijna allemaal een koophuis hebben (Jansen, 2018). Kortom; een welvarende, goed geschoolde bovenlaag – een elite.

Democratische en aristocratische elementen

In essentie zijn verkiezingen dus niet een democratische methode. Door verkiezingen worden immers de *besten* geselecteerd. En een regering van de besten, dat noemde men in het oude Griekenland toch een *aristocratie*?

Toch betekent dit niet dat er niets democratisch aan verkiezingen is. Daarmee zouden we het instrument onvoldoende recht doen. Rousseau en zijn volgelingen zijn wat dat betreft misschien ook te stellig (Fossen, 2017). Vertegenwoordigers kunnen stemmen, zoals het volk ook zou doen. Dan valt de volkswil samen met de beslissing van het parlement. Daarnaast is er na vier jaar altijd de mogelijkheid om op iemand anders

⁷ Wie ‘de besten’ zijn wordt overigens niet bepaald op basis van rationele, universele standaarden. Het gaat om het vellen van een subjectief oordeel (Manin, 1997).

te stemmen⁸, waarbij sprake is van *one man one vote* – het beginsel van politieke gelijkheid. In andere woorden: in essentie zijn verkiezingen weliswaar aristocratisch, maar dat betekent niet dat ze totaal geen democratische aspecten bevatten. Manin heeft dit verder uitgewerkt door vier elementen te noemen waaruit verkiezingen zijn opgebouwd. Politicoloog en historicus Arnout Maat heeft dit weergegeven in onderstaand overzicht:

⁸ 'In other words, in a representative system, if citizens wish to influence the course of public decisions, they should vote on the basis of retrospective considerations' (Manin, 1997, p. 179). In praktijk gaat dit echter niet op doordat mensen doorgaans stemmen met een blik op de toekomst, en niet beoordelen hoe hun representant het de laatste vier jaar heeft gedaan.

Tabel 1: elementen van verkiezingen

Verkiezingselement	Betekenis	Aristocratisch/democratisch?
<i>Superioriteit</i>	Het feit dat we volgens subjectieve standaarden) 'de beste' uitkiezen	<i>Aristocratisch</i> , want we wijzen politieke superieuren aan die de macht hebben voor ons beslissingen te nemen
<i>Onafhankelijkheid</i>	Het idee dat politici ongebonden tot politieke keuzes kunnen komen	<i>Aristocratisch</i> , want politici hebben een formeel machtsmandaat om onafhankelijk te beslissen
<i>Verantwoording</i>	De mogelijkheid tot wegstemmen van een politicus die (volgens subjectieve standaarden) ongeschikt is gebleken	<i>Democratisch</i> , want de burger bezit deze macht zelf (via haar stem bij de verkiezingen)
<i>Selectieaandeel</i>	Het recht van (niet slechts enkele, maar juist) alle burgers om kandidaten te kunnen (weg)stemmen	<i>Democratisch</i> , want de burger bezit (in verhouding tot elkaar) deze macht in gelijke mate

Noot. Overgenomen van 'De partitatie. Over de verstrekkende macht van onze partijen', door Maat, A., 2016, p. 17, Soesterberg: Aspekt.

Verkiezingen zijn dus opgebouwd uit zowel aristocratische als democratische elementen, naar de analyse van Manin. Toch valt hier wel iets op af te dingen. Hoewel Manin terecht de vinger legt op het democratische aandeel in verkiezingen, overschat hij het gewicht daarvan. Want legt een politicus wel verantwoording af aan zijn kiezers? Is het niet eerder zo dat een partij bepaalt of je door mag of niet? Manin schrijft zijn analyse zonder aandacht aan politieke partijen te schenken, alsof vertegenwoordigers net als in de negentiende eeuw nog op individuele basis handelen. De vraag is natuurlijk

hoe realistisch dat is. Als we het mechanisme van verkiezingen willen doorgronden, kunnen we niet om politieke partijen heen. Zij hebben eigenlijk het element verantwoording naar zich toe getrokken, en uit democratische handen geslagen (Maat, 2016). De partijmacht betitelt Maat als ‘particratie’. Daardoor is nog maar één element, namelijk het selectieaandeel, over als democratisch aspect binnen verkiezingen.

Besluit

Een democratie is een politiek systeem waarin het volk regeert. De omweg die de representatieve democratie maakt, is beweren dat het volk nog steeds regeert, als je representanten het politieke werk laat overnemen. Eigenlijk gaat dat ervan uit dat het parlement ‘the people in miniature’ is. Een lichaam dat voelt, en denkt, zoals het volk zelf ook zou doen. Als een soort goed getrokken steekproef.

En inderdaad, maar dat geldt alleen voor loting. Alleen dan is er een echte afspiegeling van het volk. Bij een *gekozen* parlement daarentegen, zien we dat slechts *een deel* van het volk wordt geselecteerd. Geen doorsnede van het volk, maar een welvarende, hoogopgeleide bovenlaag. Een elite. En daardoor kan het parlement beslissingen nemen, die geen steun genieten bij een meerderheid van het volk.⁹ De volkswil komt dan niet tot uiting. En als het volk geen instrumenten heeft om de vertegenwoordiging te corrigeren, zoals een bindend referendum, dan beslist het dus niet zelf – heeft het niet het laatste woord – en is het om die reden niet soeverein. We zouden dan eerder van een ‘electieve aristocratie’ kunnen spreken (Ankersmit, 2017).

Gekozen vertegenwoordigers zijn dus geen afspiegeling van de gehele bevolking, maar slechts een deel daarvan, alleen een bovenlaag. Nu rest me de taak om te onderzoeken waarom die ‘electieve aristocratie’ de klassieke opvatting van democratie dan toch heeft verdrongen. Het lijkt een paradox: democratie wordt niet meer verbonden met een selectiemethode die als democratisch bekend stond (loting), maar met een selectiemethode die als aristocratisch werd verondersteld (verkiezingen). Hoe

⁹ Dit probleem wordt versterkt door bijvoorbeeld de sterke fractiediscipline van moderne politieke partijen. En ook met in het achterhoofd het gegeven dat partijen het element ‘verantwoording’ in verkiezingen naar zich toe hebben getrokken, en tot begin twintigste eeuw er beduidend minder kiezers per vertegenwoordiger waren, zou je kunnen zeggen dat het representatieve stelsel in de negentiende eeuw in een bepaald opzicht democratischer was dan het nu is.

kan dat? Waarom delfde de directe democratie het onderspit, en waarom triomfeerden juist verkiezingen – nota bene een aristocratisch instrument? Die intrigerende vraag, zal centraal staan in het volgende hoofdstuk.

Loting ingewisseld voor verkiezingen

In de klassieke opvatting sprak het bijna voor zich dat democratie met loting werd verbonden. Vanuit het ideaal dat mensen gelijk zijn, en iedereen deelt in het vermogen om morele oordelen te vellen, ontstond het idee dat iedereen dan ook dezelfde kans op besturen moest krijgen. Protagoras heeft dit op vermaarde wijze uitgelegd. Daarnaast waren er praktische redenen om loting te bepleiten. Zo werd corruptie voorkomen, en kon de macht van oude elites worden gebroken.

In dit derde hoofdstuk stel ik me voor de taak toe te lichten waarom loting desondanks in vergetelheid is geraakt, en verkiezingen in haar plaats zijn gekomen. Waarom is dat gebeurd? En met welk effect? In ieder geval is de positie van loting dusdanig aangetast dat het uit het collectief geheugen is gewist, en menig scholier vandaag de dag op school leert dat een democratie een stelsel van vrije, periodieke verkiezingen behelst. Hoe kunnen we dat verklaren? Tot in de achttiende eeuw werd democratie in beginsel nog met loting en directe participatie van burgers verbonden. Rousseau was hierin uiterst stellig. 'In een goed geleide stadstaat snelt ieder naar de [volks]vergaderingen' maar in zijn eigen tijd zag Rousseau pogingen om een omweg te bedenken via 'afgevaardigden of vertegenwoordigers van het volk' (Rousseau, 2015, p. 141). Daar moest hij niets van hebben:

De soevereiniteit kan niet worden vertegenwoordigd om dezelfde reden als ze niet kan worden vervreemd; ze bestaat wezenlijk in de algemene wil en de wil laat zich niet vertegenwoordigen, hij is het zelf of hij is iets anders; er is geen tussenweg. De afgevaardigden van het volk zijn dus niet zijn vertegenwoordigers en kunnen dat ook niet zijn; zij zijn slechts lasthebbers; zij kunnen nergens een definitieve beslissing over nemen. (Rousseau, 2015, p. 142)

Al genoemd is de instemming van Rousseau met Montesquieu die had geschreven dat loting in de aard van de democratie ligt, terwijl verkiezingen aristocratisch zijn. Op basis van de klassieke opvatting, zou het lastig vol te houden zijn dat onze hedendaagse 'representatieve democratie', in wezen iets democratisch is. Hoe kun je je voor vier jaar lang door iemand anders laten vertegenwoordigen, zonder dat het mogelijk is

tussentijds in te grijpen? Een Athener zou verbijsterd zijn als hij wist wat wij allemaal voor democratie laten doorgaan (Van Hooff, 2011).

Vrijwel alle politieke theoretici aan het eind van de achttiende eeuw die conceptuele precisie op prijs stelden, waren het met Rousseau's analyse eens. En zo is het nog steeds. De belangrijkste hedendaagse theoretici van de democratie zoals Hannah Arendt, Sheldon Wolin, Benjamin Barber, John Dunn en Bernard Manin erkennen ruiterlijk het aristocratisch karakter van ons politieke systeem. (Ankersmit, 2010)

En daar kun je niet lichtvoetig omheen. Er is een antwoord nodig. Kortom: waarom hebben we de directe democratie voor verkiezingen ingewisseld?

Middeleeuwse erfenis

In de late middeleeuwen ontstonden geleidelijk representatieve instellingen (Stein, 2014). De vorst had vaak geld nodig, wat hij niet uit zijn eigen domeinen kon halen. Hij moest dan belasting heffen. Maar dat kon hij niet zomaar, anders werd hij als tiran gezien. De vorst moest in overleg met zijn onderdanen. Representatie komt dus niet uit de lucht vallen. Het is een middeleeuwse erfenis waarmee men vertrouwd was geraakt.

In de reformatie werd daarnaast het idee van volkssoevereiniteit verder uitgewerkt (Kossmann, 1987). Wel moeten we hierbij opmerken dat 'volk' en 'soevereiniteit' een andere betekenis hadden dan in de achttiende eeuw. Traditioneel werd met 'volk' niet de bevolking, maar het geheel aan instituties bedoeld: parlementen, Staten en rechtscolleges. En 'soevereiniteit' was niet de macht zelf, maar controle op de macht. In de zeventiende eeuw begon men¹⁰ 'volkssoevereiniteit' echter opnieuw te formuleren. Het volk individualiseerde: de denkers van de verlichting stelden dat mensen gelijk waren, en eenieder deelde in de rede en het gezond verstand. Daarnaast werd de soevereiniteit absoluut en onvervreemdbaar – niet meer controle, maar de macht zelve. Uiteraard riep dit tal van nieuwe vragen op. Hoe moet legitieme macht er bijvoorbeeld uit zien? En wie mogen er nu deelnemen aan de politiek?

¹⁰ Locke, Spinoza en Pieter de la Court speelden hierbij een belangrijke rol (Kossmann, 1987).

Maar hoewel de term 'volkssoevereiniteit' stilaan haar middeleeuwse context verliet, het antwoord op bovenstaande vragen bleef gewoon middeleeuws: representatie. En zo zien we dat een moderne notie van volkssoevereiniteit, met representatie verbonden gaat worden in de achttiende eeuw.

Praktische bezwaren tegen directe democratie

We moeten dus beseffen dat de 'democratie', zoals die in de negentiende eeuw tot stand zou komen, haar wortels vindt in de middeleeuwen, en pas indirect in het antieke erfgoed. De klassieke opvatting van democratie hield echter nog lang stand. In Italiaanse stadstaten als Bologna, Firenze, Pisa of Venetië bleef loting bestaan, en zoals we zagen bij Montesquieu en Rousseau, bleef loting ook in theorie verbonden met het democratisch idee (Van Reybrouck, 2013). Maar dat betekent niet dat men in de vroegmoderne tijd de Atheense democratie in alle glorie wilde herstellen. Tot diep in de achttiende eeuw had de term 'democratie' een slechte pers. Diderot en d'Alembert gaven in hun encyclopedie te kennen dat democratie een instabiele regeringsvorm is, en ongeschikt voor grote staten. Over de directe democratie schrijven ze: 'Ik ken zo iets in de wereld niet, als het misschien geen hut is, zoals San-Marino in Italië, waar vijfhonderd boeren een ellendige rots besturen waar niemand jaloers op is' (Diderot & d'Alembert, 1754, p. 816).

Uit het bovenstaande kunnen we enkele praktische bezwaren tegen directe democratie en loting destilleren. Democratie kon alleen in kleine staten bestaan, zo had Montesquieu nog geschreven, en omdat het onmogelijk was om bijvoorbeeld heel het Franse volk bijeen te roepen, moest je wel inzetten op representatie. De schaal van staten was te groot geworden. Ten tweede ontbrak het veelal aan ervaring met loting, en kreeg het systeem later in de Napoleontische tijd een negatieve bijklank vanwege de impopulaire militaire dienst. Rekruten werden via loting geworven, wat het systeem gehaat maakte. Daarnaast speelt ook hier de middeleeuwse erfenis mee. Manin (1997) legt nadruk op het feit dat instemming (consent) ontbreekt bij loting, terwijl men daar middels representatie wel vertrouwd mee was geraakt. Allemaal praktische redenen die ons in staat stellen te begrijpen waarom verkiezingen als overwinnaar uit de bus kwamen. Directe democratie en loting hadden de schijn tegen.

En daarom werd de moderne notie van volkssoevereiniteit, ondanks het verlichte ideaal dat mensen gelijk zijn, verbonden met een selectiemethode die fundamentele ongelijkheid veronderstelt (verkiezingen).

Theoretische bezwaren tegen directe democratie

Maar dat is niet hele verhaal. Want misschien was loting niet mogelijk, het was ook onwenselijk. Men wilde het niet. Dit gaat terug op Plato. Het woord 'demos' heeft meerdere betekenissen (Naerebout, 2015). De meest gangbare was 'volk' maar een andere betekenis was 'gepeupel' of 'massa'. Dit was hoe tegenstanders van de democratie het systeem betitelden: de domme massa had het voor het zeggen, wat leidde tot anarchie en willekeur. De Amerikaanse *founding fathers* kenden hun klassiekers en spraken dus bewust van een republiek. Niet een democratie.

Zo schreef Madison (1788) in *The Federalist Papers* dat 'het doel van elke constitutie is, of zou moeten zijn, om allereerst als leiders mannen te krijgen die de grootste wijsheid bezitten'. Bij Madison gaat het om het waarborgen van de republikeinse vrijheid, en daarvoor moet de macht deelbaar zijn, en niet geconcentreerd in handen van het volk liggen (De Hert, Kinneking en Versluis, 2018). Jefferson sprak zelfs van een 'natuurlijke aristocratie, gebaseerd op talent en deugd' (Geciteerd uit Dupuis-Déri, 2013, p. 155). Maar daarmee staan beiden wel ver af van het Atheense ideaal van gelijke politieke kansen.

De Canadese politicoloog Francis Dupuis-Déri betoogde dat de grondleggers van de revoluties in Amerika en Frankrijk het woord 'democratie' zichtbaar meden. De term verwees naar de onrust die zou opsteken als de armen macht zouden krijgen. Democratie had een negatieve bijklank en stond voor chaos, turbulentie en twisten. Daarnaast waren de hervormers ideologisch gemotiveerd: ze wilden het gewone volk helemaal niet verheffen. Velen waren namelijk grootgrondbezitter, jurist of reder. Ze hadden economisch een gunstige positie, betaalden veel belasting, en wilden daarom ook politieke macht. Voor henzelf. Wie weet wat er met hun bezit zou gebeuren als ook de massa mocht meedoen (...) De Franse en Amerikaanse revoluties waren dus niet uit op het vestigen van democratie. Ze wilden de *erfelijke* aristocratie afschaffen om haar te vervangen

voor een *gekozen* aristocratie. De nieuwe burgerij nam de teugels over, in naam van het volk. (Van Duijn, 2019)

‘Haar legitimiteit ontleende ze niet langer aan God, grond of geboorte, maar aan een ander aristocratisch overblijfsel: verkiezingen’, schrijft Van Reybrouck (2013). In andere woorden: de politieke helden van de verlichting waren niet in loting geïnteresseerd, omdat ze geen democratie wilden vestigen. Ze wilden een republiek. En daarom kwamen ze bij verkiezingen uit.

De Franse revolutionair Marat zag met lede ogen hoe de volksofstand aristocratischer werd. ‘Wat zullen we bereikt hebben’, zei hij, ‘als we eerst de aristocratie van de nobelen vernietigen om haar vervolgens te vervangen voor een aristocratie van de rijken?’ (Geciteerd uit Van Reybrouck, 2013, p.88).

De erfenis van Tocqueville

Maar als de grondleggers van de revoluties eind achttiende eeuw geen democratie wilden vestigen, waarom is hun bestel dan wel als zodanig de geschiedenis in gegaan? Al rond 1800 waren er waarnemers die het opviel dat een republiek met stemrecht, hoe beperkt ook, steeds vaker werd omschreven als een democratie (Van Reybrouck, 2013). De terminologie was aan het veranderen.

Eind achttiende eeuw brandden er grote discussies los over hoe het ideaal van volkssoevereiniteit er in de praktijk uit moest gaan zien, onder andere in Nederland. Maar zelfs de meest radicale patriotten waren van mening dat het volk alleen zichzelf kon regeren middels representatie. ‘De patriotten begonnen daarom een legitieme republiek te definiëren als een ‘democratie by representatie’ (Velema, 2013, p. 45). In het tiende nummer van *The Federalist Papers* belichtte Madison (1787) nog de verschillen tussen een democratie en republiek, maar dat mocht niet baten. Madison werd gedurende de negentiende eeuw overschaduwd door een Franse intellectueel die een uitermate invloedrijk boek schreef. De titel was *De la Démocratie en Amérique*. Zijn naam was Alexis de Tocqueville. En zoals de titel al verraadde, noemde hij de Verenigde Staten onomwonden een democratie. In het vierde hoofdstuk schrijft hij zelfs: ‘Het volk regeert over de Amerikaanse politieke wereld als God over de wereld’ (Tocqueville, 2019, p. 74). De Franse edelman besloot de steeds populairder wordende term

‘democratie’ toe te dichten aan het republikeinse, representatieve stelsel van de Verenigde Staten. En *De la Démocratie en Amérique* was zo invloedrijk, dat vervolgens democratie uitsluitend met verkiezingen werd verbonden. Tocqueville zette het democratisch idee naar zijn hand.

En terwijl Alexis de Tocqueville de term democratie opeiste, zorgde de Belgische constitutie ondertussen voor een politieke blauwdruk om vorm te geven aan dat stelsel. Wellicht is de Belgische grondwet het meest invloedrijke document geweest, in de aanloop naar revolutiejaar 1848 (Elkins, 2010). Veel grondwetten zijn dus schatplichtig aan het Belgische voorbeeld, wat haar belang ook onderstreept. Het electoraal-representatieve stelsel werd de nieuwe norm. Dat niet eens twee procent van de Belgen mocht stemmen deed daar weinig aan af. Het stelsel werd steeds vaker betiteld als een democratie.

Wellicht is het interessant ons te verdiepen in de beweegredenen van Tocqueville om de term ‘democratie’ toe te passen op Amerika. De Franse edelman zag een fundamentele breuk in de geschiedenis. In zijn ogen was er een historische tendens naar steeds meer gelijkheid waardoor de revoluties die hij als kind meemaakte, in zekere zin onvermijdelijk werden. Je kon niet terug naar het *ancien régime* van de achttiende eeuw, en de klok proberen terug te draaien.

Maar Tocqueville omarmde de nieuwe tijd niet kritiekloos, daarvoor was hij te veel een scherp observator. Het streven naar gelijkheid kon leiden tot een gebrek aan vrijheid, onderdrukking en terreur. En Tocqueville vond dat in Amerika de gevaren beter ondervangen waren, dan op het Europees continent. Om die reden toog de Franse edelman naar de andere zijde van de oceaan, om te analyseren hoe de jonge Amerikaanse staat functioneerde. Hij was daarbij meer socioloog dan historicus of filosoof. Voor hem ging het niet alleen om het politieke functioneren, integendeel, de horizon van Tocqueville was veel breder. Hij zag een manier van samenleven, die ook het individu, religie en de mentaliteit van mensen veranderd had. Als Tocqueville dus de term ‘democratie’ bezigde, dan sloeg dat in feite op een hele tijdgeest – en niet slechts op de politiek. Er bestond niet alleen zoiets als een democratische regering, maar ook een democratische samenleving, en een democratische mens. Tegen die achtergrond besloot hij zijn tijd, waarin het ideaal van gelijkheid definitief was doorgebroken, te omschrijven als ‘democratisch’.

Tocqueville en Mill

Maar waarom werd *De la Démocratie en Amérique* zo enorm populair en had het zoveel invloed? Los van de aansprekende stijl en de diepgaande analyses, tot in de finesses van de Amerikaanse samenleving, speelde mee dat Tocqueville zijn magnum opus in het Frans schreef, de intellectuele voertaal die veel mensen uit de elite goed beheersten. Maar dat is niet alles. In de Angelsaksische wereld raakte men bekend met Tocqueville, mede door toedoen van de Britse filosoof John Stuart Mill.

Mill werd door zijn vader opgevoed in de traditie van het utilisme. De rode lijn in deze filosofie is dat je zo moet handelen dat je het meeste geluk in de wereld realiseert. Bentham had dit samengevat in: *the greatest happiness of the greatest number*. Vrijheid speelt hierbij een grote rol, en die vrijheid neemt toe als individuen meer invloed krijgen op de wetten die hen binden. Ieders geluk was immers gelijk, ongeacht de persoon, en als je slechts een smalle elite de macht geeft zullen ze alleen aan hun eigen geluk denken. Het was dus nodig dat iedereen deelde in de macht. Het vroege utilisme was hierin het meest radicaal, en ademde een democratische geest. Later, onder John Stuart Mill luwde dat enthousiasme. Het geprezen 'self-government' kon immers omslaan in een regering waar de lage klassen, die vervuld waren van onwetendheid, brutaliteit en eigenbelang, de overhand hadden. Op die manier beperk je niet de macht van de overheid, maar geef je haar slechts aan een nieuwe, onstuimige massa – die meer fanatiek met de macht om zal gaan dan de oude adel ooit had gedaan (Stephen, 2011).

De la Démocratie en Amérique van de Franse edelman Alexis de Tocqueville landde dan ook in vruchtbare aarde bij Mill. Tocqueville worstelde eveneens met de donkere kanten van de democratie, en hoe je die zou kunnen beteugelen. In overeenstemming met de uitgangspunten van het utilisme, kon voor Mill het doel van een regering slechts zijn te streven naar het grootste geluk voor het grootste aantal. Iedereen heeft er dus belang bij welke wetten er worden gemaakt, en moet daarom een aandeel krijgen in de macht. Maar daarmee is Mill niet meteen een democraat: niet iedereen kan namelijk besturen. Als je echter een enkele groep de macht geeft, zullen zij alleen hun eigenbelang in ogenschouw nemen. Mill vreesde zo een aristocratische tirannie. En hier ontstond een lastig probleem: voor Mill moest volkssoevereiniteit verzoend worden met een 'select body of experienced and laborious men' (Geciteerd uit

Pappe, 1964, p. 226). Maar hoe doe je dat? Hoe zorg je dat de bestuurders het geluk voor het grootste aantal nastreven, en niet alleen interesse hebben in hun eigenbelang?

Tocqueville bood een oplossing voor het probleem waarmee de Britse filosoof worstelde: representatie. Mill noemde het 'the grand discovery of modern times' (Geciteerd uit Rijpkema, 2015, p. 33). Tocqueville wist representatie te rijmen met een democratisch betoog, en was zo in staat om verkiezingen en volksmacht samen te laten smelten. Mill noemde de Franse edelman vol lof 'de Montesquieu van onze tijd' (Geciteerd uit Pappe, 1964, p. 219). Geestdriftig verspreidde Mill het werk van Tocqueville in het steeds prominenter wordende Engelse taalgebied.

Besluit

De tegenstelling klassieke en representatieve democratie, is in zekere zin een valse. De revolutionairen wilden geen democratie, en daarom geen loting. Zo kwamen ze bij verkiezingen uit: representatie paste wel binnen die brede traditie van republicanisme. De vraag die we ons eigenlijk moeten stellen, is waarom – als de grondleggers van de verlichte revoluties niet hartstochtelijke democraten waren – hun staatsbestel wel als zodanig de geschiedenis is ingegaan. Bij het beantwoorden van die vraag kwam Tocqueville in beeld.

Door de wisseling van de wacht tussen loting en verkiezingen, gaat meer democratie opeens uitbreiding van stemrecht betekenen. Terwijl Rousseau een eeuw eerder Montesquieu met instemming citeerde in *Du contrat social*, was de plaats van loting honderd jaar later ingewisseld voor verkiezingen. Het algemeen kiesrecht werd het kroonjuweel, en politieke twistpunt, dat de tweede helft van de negentiende eeuw zou bepalen. In plaats van dat de socialisten zich tegen verkiezingen keerden, omarmden ze het. Weliswaar werd loting niet helemaal vergeten, zoals Manin (1997) toont, maar het riep geen reacties meer op. Loting stierf in een stille dood. En hierdoor kwam het streven naar meer democratie gelijk te staan aan de wens voor uitbreiding van het stemrecht.

Conclusie

In de klassieke democratie werkte men in beginsel met loting. Maar tegenwoordig verbinden we de term democratie bijna uitsluitend met verkiezingen. En dat baart opzien als we beseffen dat tot Rousseau aan toe, verkiezingen als ‘aristocratisch’ werden betiteld. En dat is ook logisch: als iedereen gelijk is, moet iedereen ook een gelijke kans op besturen krijgen. En dat is hoe loting werkt. Bij verkiezingen echter selecteren we een elite, een deel van het volk, alleen zij die als *de besten* worden gezien. Er bestaat kortom een wereld van verschil tussen de klassieke, en de representatieve democratie. Maar waarom is dat zo? Waarom werd loting ingewisseld voor verkiezingen, als die laatsten eigenlijk aristocratisch van aard zijn?

Die vraag stond in deze scriptie centraal. Een misleidende vraag, zo zagen we in het voorgaande. In essentie is de ‘representatieve democratie’ namelijk niet ‘democratisch’. Het is iets fundamenteel anders. We zouden er meer recht aan doen het te bestempelen als ‘electieve aristocratie’. In die zin is de tegenstelling tussen klassieke en representatieve democratie, een valse. In feite spreken we hier over een tweedeling tussen democratie (loting) en aristocratie (verkiezingen). Maar waarom zijn we die laatsten dan toch als democratisch gaan zien? De Amerikaanse revolutionairen noemden hun stelsel een republiek, en niet een democratie. En daarom ook dat loting niet opnieuw werd ingevoerd. De grondleggers van de verlichte revoluties hadden geen interesse in loting, omdat ze geen interesse in democratie hadden. Toch is hun bestel wel als zodanig de geschiedenis in gegaan. En om dat te begrijpen is *De la Démocratie en Amérique*, van Alexis de Tocqueville, van onmisbaar belang. De Franse edelman verhief het electoraal-representatieve stelsel van de Verenigde Staten tot een toonbeeld van democratie. Hij heeft daarmee de klok verzet.

Dit roept op om onze politiek opnieuw te overdenken. In de inleiding noemde ik al het maatschappelijke debat, de zorgen over een dalend aantal mensen dat gaat stemmen, en lid wordt van een politieke partij. Al decennialang geven Nederlanders aan dat ze meer invloed willen op de politiek, door bijvoorbeeld het referendum. Daarnaast bleek uit econometrisch onderzoek naar Zwitserland, dat in kantons en gemeenten met meer vormen van directe democratie, het bestuur doelmatiger was dan elders in het

land. 'Burgerzeggenschap bleek te leiden tot lagere kosten, lagere schulden, een betere belastingmoraal en doelmatigheidswinst' (Storm, 2018, p. 162). De strijd tussen loting en verkiezingen, zoals in deze scriptie besproken, kan een aanvulling zijn op het debat over onze democratie, door opnieuw grondig na te gaan waarom we zo hardnekkig blijven vasthouden aan verkiezingen. Geef gemeenten bijvoorbeeld ruimte om met loting te experimenteren, zoals nu in bijvoorbeeld de stad Groningen al gebeurt. Een democratie is tenslotte een lerend organisme. Maar het vereist wel lef, en beleidsruimte van hogerhand om de democratie te vernieuwen.

Hoe dan ook, vertegenwoordiging is niet vanzelfsprekend, en hoeft dat ook niet te zijn. Deze scriptie kan politieke ambtsdragers een spiegel voorhouden. De 'representatieve democratie' is niet het eindpunt van de geschiedenis, het is slechts een pad te midden van velen. *There is an alternative.*

Literatuurlijst

- Akkerman, T. (1997). *Democratie. De grondslagen van het moderne idee*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Ankersmit, F. (2010, 19 mei). Alle dagen slaaf, behalve op verkiezingsdag. Geraadpleegd van <https://www.groene.nl/artikel/alle-dagen-slaaf-behalve-op-verkiezingsdag>
- Ankersmit, F. (2017, 27 januari). Doe niet alsof we een echte democratie zijn. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/01/27/doe-niet-alsof-we-een-echte-democratie-zijn-6393146-a1543357>
- Diderot, D., & d'Alembert, J.L.R., (1754). *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. Geraadpleegd van <http://enccre.academie-sciences.fr/encyclopedie/>
- Duijn, M. van, (2019, 14 mei). Ons politieke stelsel is niet democratisch maar aristocratisch. Geraadpleegd van <https://www.elsevierweekblad.nl/opinie/opinie/2019/05/687889-687889/>
- Dupuis-Déri, F. (2013). *Démocratie: Histoire politique d'un mot aux Etats-Unis et en France*. Montréal: LUX.
- Elkins, Z. (2010). Diffusion and the Constitutionalization of Europe. *Comparative Political Studies*, 43(8-9), 969-999.
- Fennema, M. (2001). *De moderne democratie. Geschiedenis van een politieke theorie*. Amsterdam: Het spinhuis.
- Fossen, T. (2017, 6 februari). Geen democratie zonder representatie. Geraadpleegd van <https://bijnaderinzien.com/2017/02/06/geen-democratie-zonder-representatie/>
- Hansen, M. H. (1999). *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*. Oklahoma: University Of Oklahoma Press.
- Hert, P. de, Kinneging, A., & Versluis, G. (2018). *De Federalist Papers. Bakermat van het moderne constitutionalisme*. Eindhoven: Damon.
- Hooff, A. van, (2011). *Athene. Het leven van de eerste democratie*. Amsterdam: Ambo.
- Janssen, G. (2018, 22 juni). Ook mensen die minder hebben gestudeerd horen in de gemeenteraad. Geraadpleegd van <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2237787-ook-mensen-die-minder-hebben-gestudeerd-horen-in-de->

gemeenteraad.html

- Kossmann, E. H. (1987). *Politieke theorie en geschiedenis*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Koster, Y. de, (2018, 9 januari). Eerste coöperatieve wijkraad van Nederland van start. Geraadpleegd van <https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/nieuws/eerste-cooperatieve-wijkraad-van-start.9578333.lynkx>
- Maat, A. (2016). *De participatie. Over de verstrekkende macht van onze politieke partijen*. Soesterberg: Aspekt.
- Madison, J. (1787). The Same Subject Continued: The Union as a Safeguard Against Domestic Faction and Insurrection [Federalist Papers]. Geraadpleegd van <https://www.congress.gov/resources/display/content/The+Federalist+Papers#TheFederalistPapers-10>
- Madison, J. (1788). The Alleged Tendency of the Plan to Elevate the Few at the Expense of the Many Considered in Connection with Representation [Federalist Papers]. Geraadpleegd van <https://www.congress.gov/resources/display/content/The+Federalist+Papers#TheFederalistPapers-57>
- Mair, P. (2007). *Polity-scepticism and party failings. The challenge to European democracy*. Wassenaar: NIAS.
- Manin, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meer, T. van, (2017). *Niet de kiezer is gek* (Tweede druk). Houten: Spectrum.
- Naerebout, F. (2015). *Griekse democratie. Democratische politiek in het klassieke Athene*. Leiden: Primavera Pers.
- Pappe, H.O. (1964). Mill and Tocqueville. *Journal of the History of Ideas*, 25(2), 217-234.
- Pharr, J.S. & Putnam, D.R. (eds.). (2000). *Disaffected democracies: What's troubling in the trilateral countries?* Princeton: Princeton University Press.
- Rijkema, B. (2015). *Weerbare democratie. De grenzen van democratische tolerantie*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Rousseau, J.-J. (2015). *Het maatschappelijk verdrag*. Amsterdam: Boom.
- Singor, H., & Naerebout, F. G. (1995). *De oudheid. Grieken en Romeinen in de context van de wereldgeschiedenis*. (drieëntwintigste druk). Amsterdam: Ambo Anthos.
- Staatscommissie Parlementair Stelsel. (2018). *Lage drempels, hoge dijken*. Geraadpleegd van <https://www.staatscommissieparlementairstelsel.nl/documenten/rapporten/samenvattingen/12/13/eindrapport>

- Stein, R. (2014). *De hertog en zijn staten. De eenwording van de Bourgondische Nederlanden 1380-1480*. Hilversum: Verloren.
- Stephen, L. (2011). *The English Utilitarians*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Storm, J. (2018). De kracht van empirie. In Pinto & Cliteur (red.), *Moord op Spinoza. De opstand tegen de verlichting en moderniteit* (pp. 157-175). Soesterberg: Aspekt.
- Thorley, J. (2004). *Athenian Democracy* (tweede druk). Abingdon: Taylor & Francis.
- Torcal, M., & Montero, J.R. (2006). *Political disaffection in contemporary democracies*. London: Routledge and Taylor & Francis Books.
- Tocqueville, A. de, (2019). *Over de democratie in Amerika*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Van Reybrouck, D. (2013). *Tegen verkiezingen*. (zeventiende druk). Amsterdam: De Bezige Bij.
- Velema, W. (2013). Republikeinse democratie. De politieke wereld van de Bataafse Revolutie, 1795-1798. In Grijzenhout, Van Sas & Velema (red.), *Het Bataafs experiment. Politiek en cultuur rond 1800* (pp. 27-65). Nijmegen: Vanhilt.
- Welgraven, C. (2013, 6 oktober). 'Loten is democratischer dan stemmen'. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/opinie/loten-is-democratischer-dan-stemmen~bb2f91d8/>